

Illustrasjonsfoto: Colantoni

SAMMENDRAG

Bakgrunn: Seksuell aktivitet i form av samleie og manglende kondombruk kan føre til uønsket graviditet og smitte av seksuelt overførbare sykdommer.

Hensikt: Denne undersøkelsens hensikt var å kartlegge tiendeklassingers erfaringer med samleie og bruk av kondom, samt deres planer om å bruke kondom ved fremtidige samleier.

Metode: Tverrsnittstudie med bruk

av spørreskjema blant alle tiendeklassinger ($n = 280$) ved to ungdomsskoler i Bergen kommune. Svar fra 101 jenter og 101 gutter ga en svarprosent på 72 prosent.

Resultater: Blant de 101 jentene og 101 guttene som deltok i undersøkelsen rapporterte 40 prosent ($n = 38$) av jentene og 41 prosent ($n = 39$) av guttene å ha hatt samleie. Blant dem som hadde hatt samleie rapporterte 46 prosent ($n = 18$) av guttene og 45 prosent ($n = 17$) av jentene

at de ikke brukte kondom ved siste samleie. De fleste elevene (88 prosent) rapporterte at de hadde planer om å bruke kondom i framtiden.

Konklusjon: Mange ungdommer debuterer seksuelt i ungdomsskolealder. Undersøkelsen viser at en stor andel ungdommer som har samleie ikke bruker kondom, til tross for at nær 90 prosent av deltakerne i denne undersøkelsen rapporterte planer om kondombruk i framtiden.

ENGLISH SUMMARY

Adolescents and use of condoms

Background: Sexual activity as sexual intercourse, and lack of condom use, can lead to unwanted pregnancy and sexually transmitted diseases.

Objective: The objective of this study was to identify adolescents' experiences related to condom use, and their plans to use a condom at their next sexual intercourse

Method: Cross-sectional study using questionnaire, among all adolescents

($n = 280$) at two secondary schools in Bergen, Norway. Responses from 101 girls and 101 boys gave a response rate of 72 %.

Results: Among the 101 girls and 101 boys who participated in the study, 40 % ($n = 38$) of the girls and 41 % ($n = 39$) of the boys reported to have had sexual intercourse. Among those who had had intercourse, 46 % ($n = 18$) of the boys and 45 % ($n = 17$) of the girls reported not using a condom the last time they had intercourse. In total, 88 % reported they

intend to use condoms in the future.

Conclusion: Many adolescents debut sexually during secondary school. This study shows that a large proportion of young people who have sexual intercourse do not use condoms, despite the fact that almost 90 % of the participants in this study reported plans for condom use in the future.

Keywords: Adolescents, sexual experience, condom use, cross-sectional study

UNGDOM OG KONDOMBRUK:

>> En studie av tiendeklassingers erfaringer med bruk av kondom

Forfattere: Jorunn Mjølhus, Merete Oddny Karlsen og Anne Haugstvedt

NØKKELORD

- Ungdom
- Seksualitet
- Tverrsnittsstudie

INTRODUKSJON

Ungdommers seksualvaner har endret seg de senere år. Den gjennomsnittlige alderen for seksuell debut har gått ned, og ungdom rapporterer sex med flere partnere enn før (1,2). Endring i ungdommers seksualvaner kan medføre økt risiko for seksuelt overførbare sykdommer og uønsket graviditet. Spesielt er forekomsten av klamydia blant ungdom økende i alle europeiske land (3).

En landsomfattende seksualvaneundersøkelse blant norsk ungdom viste at gjennomsnittsalderen for samleiedebut endret seg i perioden 1997 til 2002; fra 17,7 til 16,7 år for jenter, og fra 18,5 til 18,0 år for gutter (4). I denne undersøkelsen rapporterte 23 prosent av 15 år gamle jenter og 19 prosent av 15 år gamle gutter å ha hatt samleie. Til sammenlikning har en studie fra USA vist at 40 prosent av både 16 år gamle gutter og 16 år gamle jenter har hatt samleie (5). Studier fra Norge

viser at det er regionale forskjeller i alder for seksualdebut blant ungdom (6–8). Ungdom i byer har en senere seksualdebut enn ungdom på landsbygden. Flere studier viser at jenter debuterer tidligere enn gutter.

I 2001 viste Myklestad med flere at 43 prosent av 14–15 åringer i Oslo som hadde hatt samleie, ikke brukte kondom ved siste samleie (8). Undersøkelsen viste også lite samsvar mellom planer om kondombruk og faktisk bruk av kondom. En landsomfattende norsk undersøkelse utført i 2009, fant at 47 prosent av ungdom (16–19 år) som hadde hatt samleie rapporterte om manglende kondombruk ved siste samleie (9). I denne undersøkelsen var kjennskap til partner og frykt for mistenkeliggjøring i forhold til sykdom, hyppig rapporterte årsaker til lite samsvar mellom planer om kondombruk og faktisk bruk av kondom. En svensk studie gjennomført i 2009, viste at 50 prosent av ungdommene ikke brukte kondom ved siste samleie (2).

Klamydia er en seksuelt overførbart infeksjonssykdom, som ubehandlet blant annet kan føre til redusert fruktbarhet. Kondombruk er et viktig tiltak for å begrense smitten. I 2010 ble det diagnostisert 22527 tilfeller

av klamydiainfeksjoner i Norge, mot 16356 i 2003 (3).

Forebygging av seksuelt overførbare sykdommer er et prioritert arbeid på nasjonalt nivå. Gjennomføringen av det forebyggende arbeidet er delegert til kommunene (10). Bergen kommune utarbeidet i 2011 en plan for bedre seksuell helse gjeldende for perioden 2011–2014 (11). Noen av målene i planen er å bedre det smitteforebyggende arbeidet mot klamydia, å heve kompetansen til helsepersonell som gjennomfører

Hva tilfører denne artikkelen?

40 prosent av tiendeklassingene som deltok i studien oppga at de hadde debutert seksuelt og omtrent halvparten av disse rapporterte at de ikke hadde brukt kondom under siste samleie.

Mer om forfatterne:

Jorunn Mjølhus har master i klinisk sykepleie og er ansatt som helsesøster i Bergen kommune. Merete Oddny Karlsen er helsesøster med hovedfag i helsefremmende arbeid og helsepsykologi. Hun er ansatt som høgskolelektor ved HiB. Anne Haugstvedt er helsesøster, ph.d og ansatt som førsteamanuensis ved Høgskolen i Bergen. Kontaktperson: jorunn-synnove.mjolhus@bergen.kommune.no.

seksualundervisningen, og å tilstrebe at seksualundervisningen er basert på tilgjengelig forskning. Planen anbefaler ensartet seksualundervisning på alle grunnskolene i kommunen, og den anbefaler et formalisert samarbeid mellom skole og skolehelsetjeneste. Forskning har vist at et slikt tverrfaglig samarbeid kan bidra til økt kunnskap og endrete holdninger til bruk av prevensjon (12).

Før implementering av planen til Bergen kommune var seksualundervisningen ikke ensartet, og samarbeidet mellom skolen og skolehelsetjenesten var ikke formalisert. I forbindelse med tiltak for å heve kompetansen til helsepersonell, erkjente man et behov for mer lokal kunnskap. Hensikten med vår studie var å undersøke tiendeklassingers erfaringer med bruk av kondom, og deres planer om å bruke kondom ved neste samleie.

Studiens hovedformål var å besvare følgende to spørsmål:

1. Hvor stor andel gutter og

seksualundervisning i niende klasse.

Utvalg og datainnsamling

Undersøkelsen var planlagt gjennomført i juni 2012 ved tre av 20 ungdomsskoler i Bergen kommune. På grunn av streik i undersøkelsesperioden falt en skole bort og undersøkelsen ble gjennomført ved to skoler. Alle tiendeklassingene ved de to skolene fikk muntlig og skriftlig tilbud om å delta. Tilbudet ble gitt muntlig til elevene via lærer og skriftlig via studiestøttesystemet Its learning. Utvalget ved de to skolene utgjorde 7 prosent av alle tiendeklassinger i Bergen kommune. Studien ble vurdert av Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS (NSD) og Regional komité for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk (REK) til ikke å være meldepliktig, da studiens spørreskjema ikke inneholdt personidentifiserbare opplysninger. Spørreskjemaet ble besvart av den enkelte ungdom anonymt på studiestøttesystemet

undersøkelsen pågikk. Det ble ikke gitt premiering for å delta.

Spørreskjema

Spørreskjemaet som ble brukt i denne undersøkelsen var utarbeidet på bakgrunn av fem fokusgruppeintervjuer i forbindelse med Myklestad sin studie blant niendeklassinger i Oslo kommune (8). Spørreskjemaet besto blant annet av spørsmål om erfaringer med samleie og kondombruk, og ungdommenes planer om å bruke kondom ved samleie om tre måneder. Spørreskjemaet etterspurte også ungdommenes syn på bruk av kondom som enten flaut eller ødeleggende for stemningen. Etter en vurdering av hensikten med vår studie og våre studiespørsmål, valgte vi i samråd med NSD å utelukke personidentifiserbare variabler i spørreskjemaet.

Ungdommens bruk av kondom ble kartlagt ved følgende spørsmål «Hvis du har hatt samleie, brukte du da prevensjon ved siste samleie?». Ungdommene ble bedt om å krysse av for hvilket prevensjonsmiddel de eventuelt hadde benyttet. «Kondom» var ett av seks svaralternativer. «Har ikke hatt samleie» var et annet svaralternativ.

Ungdommenes planer om og holdninger til bruk av kondom i fremtiden ble kartlagt ved følgende spørsmål: «Hvis du har samleie i løpet av de neste tre måneder, kommer du til å bruke kondom?» Spørsmålet skulle besvares ved å krysse av på en syvpunktskala. Ungdommene ble også bedt om å ta stilling til følgende utsagn: «Hvis jeg bruker kondom ved et eventuelt samleie i løpet av de neste tre måneder vil jeg ødelegge stemningen», og «Hvis jeg bruker kondom ved et samleie i løpet av de neste tre måneder kan det bli flaut». Ung-

” Mange tiendeklassinger har debutert seksuelt.

jenter i tiendeklasse rapporterer å ha hatt samleie, og hvor mange av disse rapporterte å ha brukt kondom ved siste samleie?

2. Hvor stor andel gutter og jenter i tiendeklasse har planer om å bruke kondom ved fremtidige samleier?

METODE

Studien ble gjennomført som en tverrsnittsstudie ved to ungdomsskoler i Bergen kommune våren 2012. Spørreskjema ble benyttet for å innhente data fra de deltakende tiendeklassingene. Disse ungdommene hadde gjennomgått skolens ordinære

Its learning. Den enkelte respondent kunne ikke spores. Studien ble gjennomført i samarbeid med rektorer, trinnledere og lærere ved de to skolene. Det ble delt ut foreldreinformasjon i forkant av undersøkelsen. Foresatte til ungdommer under 16 år fikk mulighet til å reservere sine barn fra å delta. Under gjennomføringen var lærer til stede. Ungdommene satt i klasserommet og fikk utdelt hver sin PC. De hadde ikke muligheter til å samarbeide. Ungdommene som enten selv ikke ønsket å delta eller ikke hadde tillatelse fra foresatte til å delta, gjorde annet skolearbeid mens

TABELL 1: Tiendeklassingers (n= 184) planer om å bruke kondom ved framtidige samleier fordelt etter tidligere erfaring med samleie og bruk av kondom

	Fra litt til svært sannsynlig	Verken sannsynlig eller usannsynlig	Fra litt til svært usannsynlig	Totalt
	% (n)	% (n)	% (n)	% (n)
Har brukt kondom ved siste samleie	95,2 (40)	2,4 (1)	2,5 (1)	100 (42)
Har ikke brukt kondom ved siste samleie	58,1 (18)	6,5 (2)	33,5 (11)	100 (31)
Har ikke hatt samleie	92,8 (103)	5,4 (6)	1,8 (2)	100 (111)
Totalt	87,5 (161)	4,9 (9)	7,6 (14)	100 (184)

dommene ble bedt om å krysse av på en syvpunktsskala fra svært sannsynlig til svært usannsynlig.

Statistiske analyser

Dataene ble overført elektronisk fra Its learning via Exel til SPSS (PASW for PC) versjon 18.0. Noen omkodinger ble utført før analysen. Svarkategoriene til forskningsspørsmålene om planer for bruk av kondom og syn på kondom som flaut eller ødeleggende for stemningen, ble på grunn av relativt liten utvalgsstørrelse og få svar i noen kategorier, omkodet fra 7 til 3 kategorier. De endelige tre svarkategoriene var «fra litt til svært sannsynlig», «hverken sannsynlig eller usannsynlig» og «fra litt til svært usannsynlig».

Deskriptive analyser med frekvenser og prosentandeler ble benyttet for å beskrive andelen gutter og jenter som hadde hatt samleie, andelen som hadde brukt kondom ved siste samleie, andelen som hadde planer om å bruke kondom ved framtidig samleie, andelen som mente det

var flaut å bruke kondom eller at det ville ødelegge stemningen. Kji-kvadrattest ble benyttet i tilleggsanalyser for å undersøke forskjeller i syn på bruk av kondom mellom 1) dem som hadde hatt samleie men ikke brukt kondom, 2) dem som hadde hatt samleie men brukt kondom og 3) dem som ikke hadde hatt samleie. Statistisk signifikansnivå ble satt til $P < 0,05$. På grunn av studiens utvalgsstørrelse og flere svarkategorier med færre enn fem svar, også etter sammenslåing av kategorier, ble forskjeller i planer om framtidig kondombruk ikke analysert statistisk. Tendenser i den deskriptive framstillingen ble vurdert.

RESULTATER

Av totalt 280 tiendeklassinger ved to skoler, var det 202 ungdommer (101 jenter og 101 gutter) som besvarte undersøkelsens spørreskjema. Dette ga en svarprosent på 72 prosent. Vi har ingen informasjon om hvem som ikke besvarte spørreskjemaet og årsakene til at den enkelte valgte ikke å delta. Blant de deltakende ungdommene

var det 13 (6 prosent) ungdommer som ikke hadde svart på spørsmålet om deres planer for framtidig kondombruk. I tillegg hadde 15 (6 prosent) av de ungdommene som rapporterte å ha hatt samleie, ikke besvart spørsmålet om bruk av kondom ved siste samleie.

Erfaringer med samleie og bruk av kondom

Blant de deltakende tiendeklassinger rapporterte 41 prosent (n = 77) å ha hatt samleie. Blant jentene var andelen 40 prosent (n = 38) og blant guttene var andelen 41 prosent (n = 39). Blant dem som rapporterte å ha hatt samleie rapporterte 46 prosent av guttene (n = 18) og 45 prosent av jentene (n = 17) at de ikke hadde brukt kondom ved siste samleie.

Planer om bruk av kondom i fremtiden

Blant deltakerne rapporterte 88 prosent (n = 166) at det var fra litt til svært sannsynlig at de ville bruke kondom ved et framtidig samleie. Andelen som rapporterte at de hadde planer om å bruke

TABELL 2: Tiendeklassingers (n=187) syn på bruk av kondom som ødeleggende for stemningen fordelt etter tidligere erfaring med samleie og bruk av kondom*

	Fra litt til svært sannsynlig	Verken sannsynlig eller usannsynlig	Fra litt til svært usannsynlig	Totalt
	% (n)	% (n)	% (n)	% (n)
Har brukt kondom ved siste samleie	33,1 (14)	9,5 (4)	57,1 (24)	100 (42)
Har ikke brukt kondom ved siste samleie	42,9 (15)	25,7 (9)	31,4 (11)	100 (35)
Har ikke hatt samleie	19,1 (21)	22,7 (25)	52,2 (64)	100 (110)
Totalt	26,4 (50)	20,3 (38)	52,9 (99)	100 (187)

*Kji-kvadrattest viste statistisk signifikante forskjeller mellom gruppene (P=0.01)

kondom ved et framtidig samleie er presentert i tabell 1. Tabellen viser en tendens til at flere av dem som ikke brukte kondom ved siste samleie heller ikke hadde planer om å bruke kondom i framtiden, sammenliknet med dem som rapporterte å ha brukt kondom tidligere og dem som ikke hadde hatt samleie tidligere.

Tiendeklassingenes svarfordeling på spørsmålene om kondombruk som ødeleggende for stemningen eller som flaut er vist i tabell 2 og 3. Kji-kvadrattest viste signifikante forskjeller i syn på kondombruk som ødeleggende for stemningen ($P < 0,01$) mellom de som hadde hatt samleie og ikke brukt kondom, de som hadde brukt kondom og de som ikke hadde hatt samleie. De som ikke hadde brukt kondom rapporterte i større grad enn de andre gruppene at bruk av kondom kunne ødelegge stemningen.

DISKUSJON

Denne undersøkelsen har vist at mange tiendeklassinger har

debutert seksuelt. Vi fant små forskjeller mellom gutter og jenter med hensyn til hvor mange som hadde debutert. Undersøkelsen vår har imidlertid ikke gitt oss data om når disse ungdommene faktisk hadde sin seksualdebut. Et tilleggsspørsmål om debutalder kunne gitt oss nyttig tilleggsinformasjon. En nasjonal seksualvaneundersøkelse har imidlertid vist at jenter debuter 1,3 år tidligere enn gutter (4). I motsetning viste en studie fra USA små ulikheter mellom kjønnene med hensyn til alder for debut (5).

At en relativt stor andel ungdommer ikke bruker kondom ved samleie er vist også i andre studier (8, 9). Årsaker til manglende kondombruk har tidligere vært rapportert å være liten frykt for sykdom, nært forhold til partner, mangel på kondom, at det er bedre uten og bruk av hormonell prevensjon (9,13). Også alkohol og seksuelle krenkelser har vært rapporterte årsaker til manglende bruk av kondom (14–16).

HVORDAN FÅ FLERE UNGDOMMER TIL Å BRUKE KONDOM?

Ungdommene som deltok i vår undersøkelse hadde gjennomgått seksualundervisning i niende klasse. Kanskje kan dette være en medvirkende årsak til at hele 88 prosent ($n = 166$) av tiendeklassingene rapporterte at de hadde planer om å bruke kondom i framtiden. En slik effekt av seksualundervisning ble vist i Myklestad sin studie, hvor andelen ungdommer som rapporterte planer om å bruke kondom økte etter gjennomført seksualundervisning (8). Myklestad sin studie viste imidlertid også at sosial påvirkning fra familie, venner, jevnaldrende, kjæreste og ungdommenes oppfatninger av jevnaldrendes kondombruk, var viktig for elevenes intensjoner om kondombruk i fremtiden. Det kan derfor være grunn til å vurdere om diskusjoner med ungdom om hva andre viktige rollemodeller og jevnaldrende mener om temaet, bør inkluderes i seksualundervisningen. Vår

TABELL 3: Tiendeklassingers (n=187) syn på bruk av kondom som flaut fordelt etter tidligere erfaring med samleie og bruk av kondom *

	Fra litt til svært sannsynlig	Verken sannsynlig eller usannsynlig	Fra litt til svært usannsynlig	Totalt
	% (n)	% (n)	% (n)	% (n)
Har brukt kondom ved siste samleie	21,4 (9)	21,4 (9)	57,1 (24)	100 (42)
Har ikke brukt kondom ved siste samleie	25,7 (9)	25,7 (9)	48,6 (17)	100 (35)
Har ikke hatt samleie	21,8 (24)	29,1 (32)	49,1 (54)	100 (110)
Totalt	22,5 (42)	26,5 (50)	50,8 (95)	100 (187)

*Kji-kvadrattest viste ingen statistisk signifikante forskjeller mellom gruppene (P= 0.85)

undersøkelse viste at langt flere av ungdommene som rapporterte ikke å ha brukt kondom, rapporterte det som fra litt til svært sannsynlig at de heller ikke ville bruke kondom ved fremtidige samleier, sammenliknet med dem som hadde brukt kondom og dem som ennå ikke hadde hatt samleie. Vi har imidlertid

om hvor ungdom kan få tak i gratis kondomer. Kanskje må også tilgjengeligheten på gratis kondomer bedres.

Vår undersøkelse viste statistisk signifikante forskjeller mellom grupper av ungdommer ut fra deres erfaringer med samleie og kondombruk, og deres syn på kondombruk som ødeleggende

en sammenheng mellom økt kondombruk og økt kunnskap om klamydia (17,18). Kunnskaper om bruk av kondom og kunnskaper om at kondom beskytter både mot seksuelt overførbare sykdommer, er vist å kunne bidra til at en større andel ungdommer bruker kondom ved samleie (17-20). Man bør sikre at alle ungdommer får tilstrekkelig informasjon om betydningen av å bruke kondom før de debuterer seksuelt. Kanskje bør seksualundervisningen gjøres mer ensartet ved alle landets skoler som et samarbeid mellom skolen og skolehelsetjenesten. Kanskje bør den også gjennomføres på et tidligere tidspunkt enn niende klasse. Bergen kommune (11) anbefaler et forpliktende samarbeid mellom skolen og skolehelsetjenesten om seksualundervisningen. Noen studier har vist at gutter og jenter lærer om sex på ulike måter (8, 21). Bergen kommunes plan for seksuell helse anbefaler også kjønnsdelt seksualundervisning (11).

” Jenter debuterer 1,3 år tidligere enn gutter.

ikke data som gir oss svar på årsakene til dette. Økt tilgang på hormonelle prevensjonsmidler og nødprevensjon samt liten frykt for sykdom er tidligere rapportert å være blant årsakene til manglende planer om kondombruk (9). Dette kan indikere et behov for ytterligere å løfte frem informasjon om kondom i seksualundervisningen som det eneste prevensjonsmiddelet som beskytter både mot graviditet og seksuelt overførbare sykdommer. I tillegg bør undervisningen inneholde informasjon

for stemningen. Frykt for å ødelegge stemningen kan således tenkes å være en medvirkende årsak til manglende kondombruk. Vi fant imidlertid ingen statistisk signifikante forskjeller mellom ungdommene i de ulike gruppene når det gjaldt deres syn på kondombruk som flaut. Ungdommenes tanker om kondombruk som flaut eller ødeleggende for stemningen bør diskuteres med ungdommene i grupper som en del av seksualundervisningen.

Internasjonale studier har vist

Styrker og svakheter

Undersøkelsen har gitt interessante funn om tiendeklassinger i Bergen kommune og deres erfaringer og planer relatert til bruk av kondom. Det er imidlertid viktig å være oppmerksom på studiens metodiske begrensninger. Undersøkelsens utvalg er begrenset til to skoler i kommunen. Det kan derfor ikke med sikkerhet konkluderes med at resultatene er representative og kan generaliseres til å gjelde alle tiendeklassinger ved alle skoler i Bergen kommune. Mer forskning med større utvalg er nødvendig. Til tross for en svarprosent på 72 prosent, kan vi ikke utelukke en seleksjonsskjevhet relatert til svarprosent og frafall. Vi har ingen kunnskap om ungdommene som

valgte ikke å delta i studien, og hvorvidt disse på noen måte skiller seg fra dem som deltok. Vi vet heller ikke hvorfor noen ikke valgte å delta og om det var foreldre som ikke ønsket at deres barn skulle delta. Det at undersøkelsen bare ble gjennomført ved to skoler og utvalget var relativt lite, gjorde at vi i samråd med NSD vurderte det som etisk uforvarselig å inkludere disse dataene eller andre personidentifiserbare variabler.

Studiens utvalgsstørrelse var også en begrensning i våre statistiske analyser. I våre analyser av forskjeller mellom ungdommer som ikke hadde brukt kondom, ungdommer som hadde brukt kondom og ungdom som ikke hadde hatt samleie, ble antallet svar i hver av kategoriene få

og i ett tilfelle for få til å utføre statistiske analyser. Tendenser i tallmaterialet ble da vurdert.

KONKLUSJON

I denne undersøkelsen blant 202 elever i tiende klasse i Bergen kommune, rapporterte 40 prosent av jentene og 41 prosent av guttene at de hadde debutert seksuelt. Selv om størsteparten av elevene hadde planer om å bruke kondom i framtiden, rapporterte i underkant av halvparten (46 prosent av guttene og 44 prosent av jentene) at de ikke brukte kondom ved siste samleie. For å tilrettelegge for en best mulig seksualundervisning som kan bidra til økt bruk av kondom blant ungdommer, er det behov for mer forskning og mer kunnskap.

REFERANSER

1. Træen B, Samuelsen S. Sweet 16 and never been kissed? Experiences from a longitudinal Norwegian study. *Electronic Journal of Human Sexuality*;2007;10.
2. Tikkanen RH, Abellsson J, Forsberg M. UngKAB09 Kunnskap, attityder och sexuella handlingar bland unga. Göteborgs universitet: Rapport 2011;1.
3. Folkehelseinstituttet. Klamydiainfeksjoner i Norge i 2010. I: HelseDirektoratet, redaktør. Oslo: Folkehelseinstituttet; 2011. s. 1–5.
4. Pedersen W, Samuelsen SO. Nye mønstre i seksualadferd blant ungdom. *Tidsskrift Norsk Lægeforen*. 2003;12:3006–9.
5. Cavazos-Rehg P, Krauss MJ, Spitznagel EL, et al. Age of sexual debut among US adolescents. *Contraception*. 2009; 80:158–62.
6. Grønningen K, Furberg A, Simonsen G, Wilsgaard T. Early sexual behaviour and Chlamydia trachomatis infection - a population based cross-sectional study on gender differences among adolescents in Norway. 2012;319.
7. Breidablikk HJ, Meland E. Ungdom og seksualitet i Utkant-Norge 1997–2004. *Tidsskrift for Norsk Lægeforening*. 2004;124:1769–71.
8. Mykkestad I. Predicting contraceptive behavior among adolescents. Oslo: Universitetet i Oslo; 2007.
9. Træen B, Grønningen K. The use of pro-

- tection for Sexually Transmitted Infections (STIs) and unwanted pregnancy among Norwegian heterosexual young adults 2009. *Sexuality & Culture*. 2011;15:195–212.
10. HelseDirektoratet. Forebygging av uønsket svangerskap og abort 2010–2015-strategier for bedre seksuell helse. IS-1813. Oslo: HelseDirektoratet; 2010.
11. Bergen kommune. Plan for bedre seksuell helse 2011–2014 sak 95–11. Bergen Kommune; 2011. p. 1–29.
12. Smylie L, Maticka-Tyndale E, Boyd D. Evaluation of a school-based sex education programme delivered to Grade Nine students in Canada. *Sex Education*. 2008;8:25–46.
13. Hickey MT, Cleland C. Sexually transmitted infection risk perception among female college students. *Journal of the American Academy of Nurse Practitioners*. 2012;DOI:10.1111.
14. Stefansen K, Mossige S. Vold og overgrep mot barn og unge. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring; 2007.
15. Pape H, Rossow I. Farlig fyll, overstadig drikking og problemer knyttet til alkoholbruk blant skoleungdom. *Tidsskrift for ungdomsforskning*. 2007;7:113–25.
16. Sutherland MA, Fantasia HC, Fontenot H, Harris AL. Safer Sex and Partner Violence in a Sample of Women. *The Journal for Nurse Practitioners*. 2012;8:717–24.

17. Lauszus FF, Nielsen JL, Boelskifte J, Falk J. Sexual practice associated with knowledge in adolescents in ninth grade. *Danish medical journal*. 2012;59:A4474.
18. La Torre G, Unim B, Miccoli S, Langiano E, Ferrara M, De Vito E. Changes in knowledge, attitudes and behaviors of Italian university students regarding contraceptive methods and STDs (1998–2008): a cross-sectional study. *Journal of Public Health*. 2012;1–7.
19. Polis CB, Zabin LS. Missed Conceptions or Misconceptions: Perceived Infertility Among Unmarried Young Adults In the United States. *Perspectives on Sexual and Reproductive Health*. 2012;44:30–8.
20. Kirby JLM, van der Sluijs W, Currie C. Attitudes towards condom use among young people. HBSC is the Health Behaviour in School-Aged Children: WHO Collaborative Cross-National Study THE UNIVERSITY of EDINBURGH HBSC Supplement 18b. 2010.
21. Morrison-Beedy D, Jones SH, Xia Y, Tu X, Crean HF, Carey MP. Reducing Sexual Risk Behavior in Adolescent Girls: Results From a Randomized Controlled Trial. *Journal of Adolescent Health*. 2012.